

A HITEHAGYOTTAK
és
AZ ÚJ VALLÁSI
MOZGALMAK

BRYAN R. WILSON, PH.D.
NYUGALMAZOTT MUNKATÁRS

OXFORDI EGYETEM
ANGLIA

1994. DECEMBER 3.

A HITEHAGYOTTAK

és

AZ ÚJ VALLÁSI
MOZGALMAK

A HITEHAGYOTTAK *és* AZ ÚJ VALLÁSI MOZGALMAK

BRYAN R. WILSON, PH. D.
NYUGALMAZOTT MUNKATÁRS
OXFORDI EGYETEM
ANGLIA

1994. DECEMBER 3.

Minden vallásnak, amely jogot formál bizonyos megmásíthatatlan hittételekre és gyakorlatokra, amelyeket kizárólagosan a sajátjának tekint, valószínűleg szembe kell néznie azzal, hogy időről időre néhány korábbi tagja feladja a hűségét, és többé nem ért egyet a hit formalitásaival annak legalább néhány, de akár az összes tanítása, gyakorlata, szervezete és szabályrendszere tekintetében. A hittagadás általános jelenség a zsidó-keresztény-muszlim hagyományok sokféle felekezetének történetében. A már megalapozott egyházszerkezetekből történő minden új kiszakadásra valószínűleg hittagadásként tekintettek azok, akik közül a kiszakadók kiváltak. Ha nagy léptékben vizsgáljuk, erre olyan drámai méretű példák fordultak elő, mint a keleti (ortodox) és a nyugati (római katolikus) egyház úgynevezett „nagy egyházszakadása” vagy a reformáció idejében a protestantizmus kialakulása. (A pontosság kedvéért hozzá kell tennünk, hogy a más véleményen lévő, távozó csoportok nem kevesebbszer vádolták a korábban alapított

szervezetben maradékat eltávolodással a hit és a gyakorlatok általuk helyesnek vélt korábbi mércéjéértől.) Tekintve a kereszténységben belül kialakult egyházak nagy számát, amelyek mind egyházszakadással jöttek létre, világosan kell látnunk, hogy a hittagadás mindig is széles körben megfigyelhető, általános jelenség volt.

Ám a hittagadás nem minden esetben végződik egy deviáns és elkülönülő gyülekezet vagy szekta megalakulásával. Már azt is hittagadásnak tekinthetjük, amikor csupán egyetlen korábbi hívő megtagadja fogadalmát és egykori vallásos elkötelezettségét. A 19. század végén és a 20. század elején, a keresztény vallás egy válságos időszakában, a római katolikus egyházban előfordult néhány nagy port kavaró hittagadási eset. Úgy tüntették fel, hogy ezek az esetek a következők miatt történtek ebben az egyházban: a hit és a gyakorlatok követelményeinek szigora; az egyház modern felfogással szembeni ellenállása; és különösen az, hogy az egyház arra ösztönözte a legodaadóbb híveit, hogy szerzetesrendekhez vagy kongregációkhoz csatlakozzanak. A szerzetesi életről szóló, állítólag hitehagyott szerzetesektől és apácáktól származó egyes szenzációhajhász történetekről – ezek közül nagy nyilvánosságot kapott például *Maria Monk* esete – kiderült, hogy jórészt kitaláltak, de az akkori katolikusellenes propaganda a médiában előszeretettel használta ezeket. A vallási pluralizmus mai korában, amikor az ökumenizmus szelleme számos nagy keresztény felekezetben jelen van, és amikor nem olyan szokatlan a hűség „átváltása” az egyik ilyen mozgalomról a másikra, a hittagadás vádját kevesebbszer halljuk. De kb. 1960 óta különféle új kisebbségi mozgalmak megjelenését látjuk a nyugati társadalomban, amelyeknek jellegzetes vallási tanításuk vannak, és amelyek konkrét irányban való erős elköteleződést követelnek meg. Itt egy távozó tagot nagy valószínűséggel hitehagyottnak tekintenek, és persze abban az esetben még inkább, ha ez a tag ezután elkezd kiűnyolni vagy keményen kritizálni egykori hitét, és rágalmozni azokat, akik korábban közeli társai voltak.

Ezekben az évtizedekben, mivel sok olyan új vallási csoport jelent meg, amely erős követeléseket támaszt a tagjai hűségével szemben, a hittagadás esetei alaposan felkeltették a tömegmédiát figyelmét. Egy hitehagyott történetére, akit általában áldozatként mutatnak be, a média jó híryanagként tekint, különösen, ha az illető felajánlja, hogy „lerántja a leplet” annak a mozgalomnak bizonyos vonatkozásairól, esetleg titkairól, amelynek korábban tagja volt. Emiatt a hitehagyottak esetleg indokolatlanul nagy médiafigyelmet kapnak, főleg, ha korábbi kötődésüket képesek úgy bemutatni, hogy abban megjelenik egyrészt a saját sebezhetőségük, másrészt az a manipuláció, félrevezetés és kényszer, amelyet annak a mozgalomnak a vezetői és tagjai alkalmaztak, ahova be lettek toborozva. Minthogy gyakran ezek a beszámolók jelentik a nagyközönség számára általánosan elérhető összes információt a kisebb vallásokról, és egyben ezek a legszélesebb körben terjesztett információk is, a

hitehagyott az e mozgalmakkal kapcsolatos közvélemény formálásának (vagy torzult formálásának) központi figurájává válik.

A vallási kisebbségek iránt érdeklődő egyetemi tudósok – főleg szociológusok, akiknek a területébe ez a téma kimondottan beletartozik – általában széles körben elismert különböző módszerek szerint végzik tudományos kutatásaikat. Adataikat nemcsak archívumokban való kutatással, illetve nyomtatott anyagok és dokumentumok tanulmányozásával gyűjtik, hanem részvétellel egybekötött megfigyeléssel, interjúkkal, kérdőívekkel és – kimondottan a témánkhöz kapcsolódóan – informátorok segítségével. A hitehagyottak gyakran készséges informátorok, de a szociológusok általában jelentős óvatossággal kezelik ezeket a lehetséges bizonyítékforrásokat. Ahogyan azt másutt, a szociológusok kutatási technikáiról értekezve már leírtam:

Azokat az informátorokat, akik egyszerű megkérdezettek, és az általuk elmondottakkal nincsenek személyes indítékaik, előnyben kell részesíteni azokkal szemben, akik arra törekszenek, hogy a saját céljaikra használják a kutatót. Az elégedetlenek és a hitehagyottak kimondottan olyan informátorok, akiknek a bizonyítékait fenntartással kell kezelni. A hitehagyottnak legtöbbször önigazolásra van szüksége. Igyekszik újra összerakni a saját múltját, mentséget találni a korábbi társulásaira, és azokat hibáztatni, akik korábban a legközelebbi társai voltak. Nem ritkán a hitehagyott megtanul elmondani egy „atrociástörténetet” arról, hogy manipulációval, csalással, kényszerrel vagy megtévesztéssel vették rá a csatlakozásra vagy arra, hogy tagja maradjon egy szervezetnek, amelyet most megtagad és elítél. A hitehagyottak, akiket a sajtó rivaldafénybe állít, néha megpróbálnak profitra szert tenni azzal, hogy a tapasztalataikat újságoknak eladott vagy könyvként megjelentetett történetekben mondják el (néha „szellemírók” bevonásával). [Bryan Wilson, *The Social Dimensions of Sectarianism*, Oxford: Clarendon Press, 1990, p. 19.]

Így a szociológusok és a kisebb vallások más kutatói végül felismertek egy jellegzetes motivációcsoportot, amely létrehozza azt a beállítottságot, amelyet a hitehagyottak a korábbi vallási elköteleződésükkel és annak későbbi megtagadásával kapcsolatban felvesznek. A hitehagyottnak hihetőséget kell kialakítania egyrészt arról, ahogy korábban megtért egy vallási csoporthoz, másrészt arról, ahogy később feladta ezt az elköteleződését. Ahhoz, hogy igazolja ezt a pálfordulását, szüksége van egy elfogadható magyarázatra a régi hitéhez való (általában hirtelen) csatlakozására, valamint annak nem kevésbé hirtelen elhagyására és elítélésére.

A tudósok elkezdtek az „atrocitástörténetet” a hitehagyottak jellegzetes műfajaként elismerni, sőt felismerhető jelenségek kategóriaként tekinteni rá. [A.D. Shupe, Jr., and D.G. Bromley, “Apostates and Atrocity Stories”, in B. Wilson (ed.), *The Social Impact of New Religious Movements*, New York, Rose of Sharon Press, 1981, pp. 179–215.] A hitehagyott jellemzően úgy állítja be a helyzetet, hogy korábbi vallását akkor mutatták be neki, amikor kifejezetten sebezhető volt: depressziós, elszigetelődött, társadalmi vagy pénzügyi támogatás nélkül, eltávolodott a családjától, vagy más hasonló körülmény állt fenn. Ezután volt társait úgy írja le, mint akik hamis állításokkal, félrevezetéssel, valamint a szeretet, a támogatás, a jobb lehetőségek, a nagyobb jólét ígéretével és hasonlókkal meggyőzték őt. A hitehagyott története szerint ezek tulajdonképpen hamis barátok voltak, akik csak arra törekedtek, hogy kihasználják a jóhiszeműségét, és fizetség nélkül sok óra munkára bírják, vagy elvegyék a pénzét, tulajdonát. Tehát a hitehagyott úgy állítja be magát, mint „a pokol tüzéből megmentett lelket”, aki nem volt felelős a tetteiért, amikor bevezették korábbi vallásába, és aki „észhez tért”, amikor távozott. Lényegében azt üzeni: „Az adott körülmények között ez bárkivel megtörténhetett volna.” Teljes egészében *ők* a felelősök, és *ők* ártnak előre megfontolt szándékkal a gyanútlan, ártatlan áldozatoknak. Az ügy ilyen módon való bemutatásával a hitehagyott áthárítja a korábbi tetteivel kapcsolatos felelősséget, és igyekszik visszaintegrálódni a szélesebb társadalomba, amelyet most szeretne befolyásolni, sőt talán mozgósítani az általa nemrég elhagyott vallási csoport ellen.

Az új mozgalmak – amelyek tanításai és gyakorlatai viszonylag szokatlanok, hitrendszerük és szervezeti felépítésük kialakítása pedig új vagy frissen átvett – különösen ki vannak téve annak, hogy a közvélemény gyanúsnak tekintse őket; ha titkos vagy nem nyilvános tanításaik vannak, ha kivételesen buzgók a hívek térítésében, ha különösen vonzóak a közösség egyik vagy másik csoportja (pl. fiatalok, diákok, etnikai kisebbségek, bevándorlók stb.) számára, illetve ha a hívek számára elérhető előnyökről tett ígéreteik meghaladják a nagyközönség elvárásait, akkor könnyen nyilvános megszégyenítés vagy akár ellenségesség céltábláivá válhatnak. A hitehagyottak atrocitástörténetei – főleg, ha a szenzációhajhász sajtó felnagyítja őket – erősítik ezeket a tendenciákat, és felerősítik a további atrocitástörténetek hírértékét. Jellemző, hogy az újságok felelevenítik a korábbi szenzációhajhász beszámolókat, amikor hasonló új történetek bukkannak fel bizonyos mozgalmakról. Ezt a gyakorlatot néhány szociológus úgy nevezi, hogy „negatív összefoglaló események” használata. [„Ez arra az újságírói módszerre utal, amikor egy helyzetet vagy eseményt olyan módon írnak le, hogy egy időszakos, lassú lefolyású történet részeként fogják fel és mutatják be a negatív lényegét. Így egy nyilvánvalóan elszigetelt esemény alkalmat ad a szélesebb körű, vitát kavarázó jelenség köztudatban tartására.” – James A. Beckford, *Cult Controversies: The Societal Response to New Religious Movements*, London, Tavistock, 1985, p. 235.] Ezáltal jelentőségében felerősödik mindegyik hitehagyott sztorijának drámai mondanivalója, az ilyen vallási jelenségek elméleti szociológusok által végzett objektív

és etikailag semleges kutatásának kárára. A jelenkori vallási szervezetek, amelyek a társadalom gyors formálódásának és a vallási és szellemi hiedelmek változó megítélésének környezetében működnek, különösen fogékonyak arra, hogy a hitehagyottak beszámolóinak terjesztése és ismételése által okozott befektetés és félremagyarázás céltábláivá váljanak.

Mind az objektív szociológus kutatók, mind a bíróságok vonakodnak attól, hogy egy hitehagyottat hiteles vagy megbízható bizonyítékforrásnak tekintsenek. A hitehagyottra mindig is úgy kell tekintenünk, mint akit személyes története hajlamossá tesz a részrehajlásra korábbi vallási elköteleződésével és társulásaival kapcsolatban; gyanakodnunk kell arra, hogy személyes motivációból cselekszik azzal a céllal, hogy igazolja magát, és visszanyerje önbecsülését azáltal, hogy úgy mutatja be magát, mint aki először áldozat volt, de aztán jó útra tért keresztes lovaggá vált. Ahogy azt több eset is mutatta, ez az ember valószínűleg könnyen befolyásolható, és kész arra, hogy felnagyítsa vagy kiszínezza a sérelmeit, hogy kielégítse azt a fajta újságíró, akit jobban érdekel egy szenzációs híryanagy, mint egy objektív nyilatkozat az igazságról.

BRYAN RONALD WILSON

1994. december 3.

Oxford, Anglia

BRYAN RONALD WILSON

Bryan Ronald Wilson a szociológia címzetes docense az Oxford Egyetemen. 1963-tól 1993-ig az All Souls College munkatársa volt, majd 1993-ban nyugalmazott munkatárssá választották.

Több mint negyven éven át kutatta a kisebbségi vallási mozgalmakat Nagy-Britanniában és a tengerentúlon (többek között az Egyesült Államokban, Ghánában, Kenyában, Belgiumban, Japánban). Tevékenysége részeként elolvasta e mozgalmak kiadványait, és ahol lehetséges volt, személyesen érintkezett a tagjaikkal a találkozóiikon, szertartásaik során és otthonukban. Emellett más tudósok munkáit is figyelemmel kísérte, és kritikailag véleményezte.

A Londoni Egyetemen B. Sc. (Econ), illetve Ph. D. fokozatot, az Oxfordi Egyetemen pedig M. A. fokozatot szerzett. Kiadott munkáit 1984-ben az Oxfordi Egyetem a díszdoktori cím (D. Litt.) adományozásával ismerte el. 1992-ben a belga Leuveni Katolikus Egyetem tiszteletbeli doktorrá avatta. 1994-ben a Brit Akadémia tagjává választották.

Élete során a következő további tisztségeket töltötte be:

A Commonwealth Fund munkatársa (Harkness Alapítvány), Kaliforniai Egyetem, Berkeley, Egyesült Államok, 1957–58

Meghívott professzor, Ghánai Egyetem, 1964

Az American Council of Learned Societies munkatársa, Kaliforniai Egyetem, Berkeley, Egyesült Államok, 1966–67

Vallásszociológiai kutatási tanácsadó, Padovai Egyetem, Olaszország, 1968–72

A Japán Társaság meghívott munkatársa, 1975

Meghívott professzor, Leuveni Katolikus Egyetem, Belgium, 1976; 1982; 1986; 1993

Meghívott professzor, Torontói Egyetem, Kanada, 1978

Meghívott vallásszociológia-professzor és vallástudományi tanácsadó, Mahidol Egyetem, Bangkok, Thaiföld, 1980–81

Meghívott munkatárs, Ormond College, Melbourne-i Egyetem, Ausztrália, 1981

Meghívott professzor, Queensland-i Egyetem, Ausztrália, 1986

Kitüntetett meghívott professzor, Kaliforniai Egyetem, Santa Barbara, Kalifornia, Egyesült Államok, 1987

1971-től 1975-ig a *Conférence Internationale de Sociologie Religieuse* (a vallásszociológia világméretű szervezete) elnöke volt; 1991-ben a szervezet (amelynek mai neve: *Société Internationale de Sociologie des Religions*) tiszteletbeli elnökévé választották

A *Society for the Scientific Study of Religion* tanácsának tagja (Egyesült Államok) 1977–79

Több éven keresztül a *Journal for the Scientific Study of Religion* európai főszerkesztő-helyettese

Hat éven keresztül az *Annual Review of the Social Science of Religion* társszerkesztője

Számos előadást tartott a kisebbségi vallási mozgalmakról Nagy-Britanniában, Ausztráliában, Belgiumban, Kanadában, Japánban, továbbá az Egyesült Államokban, és néhány alkalommal Németországban, Finnországban, Franciaországban, Hollandiában, Norvégiában és Svédországban.

Igazságügyi szakértőként meghívták szektákkal kapcsolatos bírósági tárgyalásokra Nagy-Britanniában, Hollandiában, Új-Zélandon és Dél-Afrikában, továbbá többször szolgáltatott bizonyítékot eskü alatt bíróságoknak Ausztráliában és Franciaországban. Felkérték írásos szakértői javaslat benyújtására vallási mozgalmakkal kapcsolatban a Parlament alsóházának belügyi bizottsága részére.

Egyéb munkái mellett kilenc könyvet adott ki, amelyeket részben vagy teljesen a kisebbségi vallási mozgalmaknak szentelt:

Sects and Society: the Sociology of Three Religious Groups in Britain, London: Heinemann and Berkeley, University of California Press, 1961; újranyomás: Westport, Conn., Egyesült Államok, Greenwood Press, 1978

Patterns of Sectarianism (ed.) London; Heinemann, 1967

Religious Sects, London: Weidenfeld and Nicholson; New York: McGraw Hill, 1970 (fordításban megjelent franciául, németül, spanyolul, svédül és japánul)

Magic and the Millennium, London: Heinemann, és New York: Harper and Row, 1973

Contemporary Transformations of Religion, London: Oxford University Press, 1976 (fordításban megjelent olaszul és japánul)

The Social Impact of the New Religious Movements (ed.) New York: Rose of Sharon Press, 1981

Religion in Sociological Perspective, Oxford: Clarendon Press, 1982 (fordításban megjelent olaszul; japán fordítás előkészületben)

The Social Dimensions of Sectarianism Oxford: Clarendon Press, 1990

A Time to Chant: the Soka Gakkai Buddhists in Britain, [with K. Dobbelaere] Oxford: Clarendon Press, 1994 (japán fordítás előkészületben)

Emellett a kisebbségi vallási mozgalmak témájában közreműködött több mint 25 cikkben, szerkesztett munkákban és tudományos folyóiratokban Nagy-Britanniában, az Egyesült Államokban, Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában és Japánban, valamint az *Encyclopaedia Britannica*, az *Encyclopedia of Social Sciences* és az *Encyclopedia of Religion* szerkesztésében, jelenleg pedig az *Enciclopedia Italiana* című kiadványba készít cikket.

